



VERDER IN DIT NUMMER

- 4 Een Delftse meester keert terug
- 12 Achter de gevel van Happy Tosti
- 13 Johannes Vermeer en Dirck Scholl
- 15 Van de straat. Een geval apart
- 16 Stadsarchief de Hort op!
- 27 Wie wat bewaart die heeft wat
- 28 Kort nieuws



Afkortingen die in Delft worden gebruikt

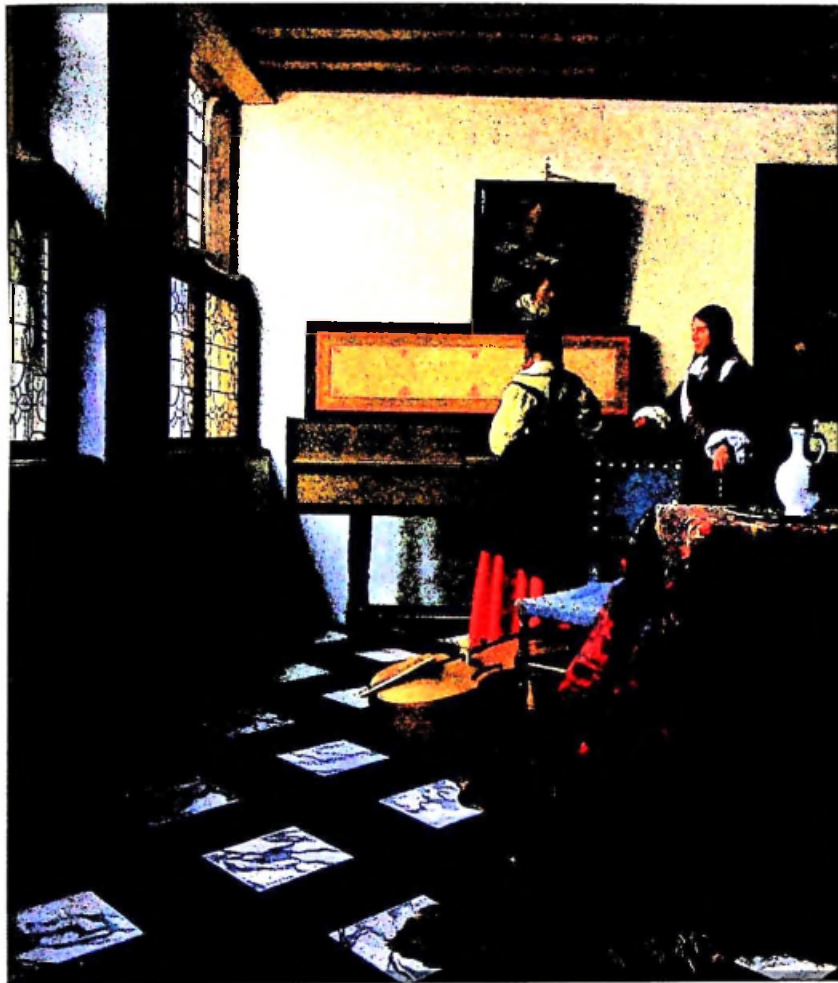
AMD	Archeologie & Monumenten Delft
HvD	Hoogheemraadschap van Delfland
MPD	Museum Prinsenhof Delft
RMA	Rijksmuseum Amsterdam
SAA	Stadsarchief Amsterdam
SAD	Stadsarchief Delft
SKED	Stichting Kerkelijk Erfgoed Delft

Johannes Vermeer en Dirck Scholl

Tijdgenoten, stadgenoten ... en meer?

Het schilderij 'De Muziekles' van Johannes Vermeer is volgens de meeste kunsthistorici een genrestuk met anonieme figuren. Ze zijn het er echter niet over eens wat er dan mee wordt uitgebeeld. Zou het misschien toch bedoeld kunnen zijn als portret van bestaande personen? En wie zouden daarvoor dan in aanmerking kunnen komen?

LAURA J. MEILINK-HOEDEMAKER



Het schilderij heeft zijn naam 'De Muziekles' pas in de negentiende eeuw gekregen. Tegenwoordig maakt het deel uit van *The Royal Collection* van koningin Elizabeth van Engeland. Het werd voor het eerst vermeld in een veilingcatalogus uit 1696. De omschrijving luidde toen: 'Een spelende Juffrouw op de clavecymbael in een Kamer, met een toelisterend monsieur.' Driehonderd jaar later, in 1996, werd het doek in het Mauritshuis getoond onder de intussen gebruikelijke naam 'De Muziekles'. In 2015 was het daar opnieuw te zien, nu in de tentoonstelling 'Vermeer en zijn tijdgenoten – genrestukken uit de *Royal Collection*'. Het schilderij werd toen gepresenteerd als 'Dame aan een virginaal met een heer'. De website van *The Royal Collection* gebruikt dezelfde titel: 'A Lady at the Virginal with a Gentleman.' Kortheidshalve wordt in dit artikel de naam 'De Muziekles' toch maar gebruikt.

↑ 'De Muziekles' van Johannes Vermeer. (Royal Collection Trust/© Her Majesty Queen Elizabeth II 2019)

→ Virginaal van Johannes Ruckers uit 1640, met de kenmerkende versiering met zeepaardjes of dolfijnen. (RMA BK-KOG-595)

ONBEKENDE DATERING

In de literatuur worden voor de totstandkoming van het schilderij verschillende jaartallen genoemd, variërend van 1660 tot 1665. De herkomst van het werk, de zogenaamde provenance, levert geen bijdrage aan de datering, omdat de





vroegste geschiedenis een hiaat vertoont. De Delftse meenas Pieter van Ruyven wordt algemeen beschouwd als de eerste eigenaar, maar dat staat niet vast en het is bovendien niet te achterhalen wanneer hij zijn aankopen deed. Pas in 1696 dook 'De Muziekles' op in de openbaarheid, toen de nazaten van Van Ruyven het op een veiling brachten als onderdeel van diens collectie, die overigens nog meer schilderijen van Vermeer bevatte.

GENRESTUK

Het schilderij wordt door kunsthistorici beschouwd als een voorbeeld van de genreschilderkunst. Daarbij worden personages en objecten samengevoegd in een fictieve situatie, vaak met een symbolische of moralistische betekenis. Bij dergelijke schilderijen doet de identiteit van de afgebeelde personen er niet toe. De literatuur vermeldt over 'De Muziekles' een aantal suggesties. Het kan een romantisch tafereel of zelfs een amoureuze scène zijn of een kijkje in een welvarend huishouden. De muziekinstrumenten zouden concreet kunnen duiden op een muziekles, of meer symbolisch op een harmonische situatie.

TOCH CONCRETE PERSONAGES?

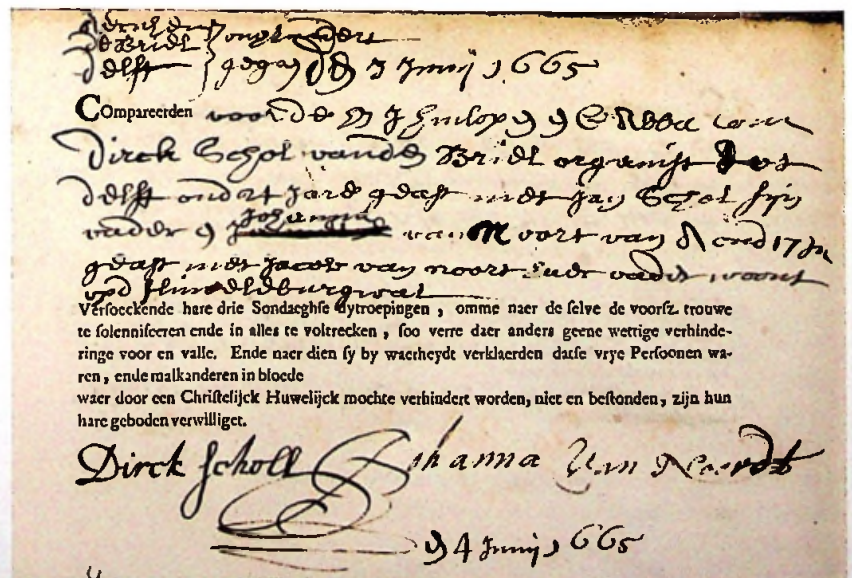
In het schilderij kunnen enkele zaken als historische zekerheden worden herkend. De jongedame staat voor een virginaal dat, zoals gebruikelijk, op een schraag is geplaatst. Dit instrument is onmiskenbaar afkomstig uit het atelier van de familie Ruckers in Antwerpen. Op het deksel staat de Latijnse spreuk *Musica laetitiae comes medicina dolorum* ofwel 'Muziek is begeleidster van blijdschap en medicijn bij smart'. Deze spreuk komt op meer instrumenten van deze maker voor en ook de decoratie met zeepaardjes of dolfijnen is typisch voor Ruckers.

↖ Jacob Willemsz Delft (II), De officieren van het Witte Vendel, 1648. (MPD PDS 24)

↗ Portret van Dirck Scholl door Thomas van der Wilt, 1699. (SAD 70152)

↓ Akte van ondertrouw van Dirck Scholl en Johanna van Noordt, 4 juni 1665. (SAA)

Vermeer heeft het virginaal zo nauwkeurig geschilderd dat hij een dergelijk instrument gezien moet hebben in Delft of omgeving. Welke stadgenoot zou dan in aanmerking komen? Een goede kandidaat is de organist Dirck Scholl (1641-1727). Scholl was een prominente figuur in het muziekleven in Delft en daarbuiten. Hij was de zoon van een klokkenist uit Brielle en werd eind 1664 benoemd als organist van de Nieuwe Kerk in Delft en als tweede klokkenist op de Nieuwe Kerkstoren. In februari 1665 kwam hij in Delft wonen en in juni van dat jaar trouwde hij, 24 jaar oud, met Johanna van Noordt, de 17-jarige dochter van de organist van de Oude Kerk in Amsterdam. De schilder Vermeer en de musicus Scholl hebben elkaar ongetwijfeld gekend. Vermeer overleed in 1675, dus zij woonden onge-



veer tien jaar tegelijkertijd in Delft. Als Scholl de afgebeelde manspersoon is, dan is zijn vrouw Johanna van Noordt (1648-1666) wellicht de dame aan het virginaal.

Johanna overleed in de zomer van 1666 aan de pest. Bij die gelegenheid is een boedelscheiding opgesteld, die bevaard is gebleven. Daarin komt het woord 'virginaal' niet voor. Wel is sprake van een 'clavecimbel op een schraag'. Destijds werd de term klavecimbel gebruikt als verzamelnaam voor allerlei toetsinstrumenten, dus het kan hier wel degelijk gaan om een virginaal. Dat betekent dat Vermeer het instrument bij Dirck Scholl thuis kan hebben gezien. Ook bevatte de boedel een spiegel, een interieurstuk dat in 1666 nog niet algemeen was.

De manspersoon op 'De Muziekles' is met zijn witte sjerp, sabel of degen en stok uitgedost in het tenue van een schutter. De kleur van de sjerp verwijst naar het witte vendel van de Delftse schutterij. De stad telde vier vendels, elk herkenbaar aan een eigen kleur. Het Marktveld, waar Dirck Scholl woonde, maakte deel uit van het kwartier van het witte vendel.

INTERPRETATIE EN DATERING

De suggestie dat Dirck Scholl en zijn vrouw de personages op 'De Muziekles' zijn, is zonder meer aantrekkelijk, maar onomstotelijk bewijs is niet te leveren. De tekst op de klep van het virginaal, met zijn verwijzing naar vreugde en verdriet, is wel bijzonder goed van toepassing op de situatie van Dirck Scholl, die zijn vrouw op zo jonge leeftijd verloor. Maar zoals gezegd: deze spreuk komt vaker voor op instrumenten van Ruckers. Het feit dat de manspersoon in deze thuissituatie wordt afgebeeld als lid van de schutterij is op zich niet bijzonder voor een genreschilderstuk. Maar de combinatie van een schutter van het witte vendel, waartoe Dirck Scholl behoorde, met een zo bijzonder muziekinstrument geeft te denken. Zou het hier toch niet kunnen gaan om naar het leven geportretteerde stadgenoten?

Als de personages op 'De Muziekles' inderdaad Dirck Scholl en Johanna van Noordt zijn, heeft dat niet alleen gevolgen voor de interpretatie maar ook voor de datering van het schilderij. Vermeer zal het stel pas hebben ontmoet toen Scholl in Delft kwam wonen in februari 1665, terwijl Johanna al in de zomer van 1666 overleed. Een datering vóór 1665 wordt daarmee onwaarschijnlijk. Na 1666 kan wel, want Vermeer kan het schilderij ook na het overlijden van Johanna hebben gemaakt. Misschien verklaart dat ook wel waarom het gezicht van de vrouw niet duidelijk in beeld komt.



f

Jaargang 21 #4 • winter 2019 • € 4,75

e

r

Pieter de Hooch
uit de schaduw

Stadsarchief Delft
pijler van de democratie

De Muziekles
Johannes Vermeer